

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΚΥΡΚΟΣ, Ἀθῆναι

ΤΡΑΓΙΚΗ ΑΠΟΡΙΑ ΚΑΙ ΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΗΘΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΣΤΙΣ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος συμβαίνει πολλές φορές τὰ πρῶτα μηνύματα μιᾶς νέας περιόδου νὰ εἶναι ἐμφανῆ στὸ ὕφος καὶ στὰ δημιουργήματα μιᾶς ἐποχῆς. Πολλὰ «σημεῖα» δείχνουν τὶς πρώιμες καὶ ἀνολοκλήρωτες ἐκδηλώσεις τάσεων, ποὺ ἀργότερα θὰ δώσουν τὸν τόνο τῆς ὀρμητικῆς δημιουργίας. Ὅ,τι ἐκφράζει μιὰ ἐποχὴ κυοφορεῖται κατὰ τὴν προηγούμενη μέσα στὸ σπλάχνο τῆς ἐγκυμονεῖται καὶ ἀναδεύεται τὸ σπέρμα μιᾶς νέας ἐποχῆς, ὥσπου νὰ «δέση» καὶ σ' ἓνα χρόνο ὀρισμένο ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς διεργασίες νὰ παραμερίσῃ τὸ παλαιὸ καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸ πᾶ ἡ χαρακτηριστικὴ ἐκφραση τῶν νέων καιρῶν. Συχνὰ παλαιὲς μορφές ἀλλάζουν νόημα ἢ μεταλλάζουν σὲ νέα ἐκφραστικὰ σχήματα, εἴτε γιατί ὀλοκλήρωσαν μιὰ πνευματικὴ ἀντιστοιχία μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται πᾶ στὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς εἴτε γιατί ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ τὴ φύση τοὺς ὀδηγοῦσαν σὲ ἐννοιολογικὲς μεταμορφώσεις.

Οἱ μεγάλες πνευματικὲς συλλήψεις δὲν εἶναι μόνο ἀποτέλεσμα ἐμπνεύσεως ἀλλὰ ἐκπορεύονται ἀπὸ μιὰ μεγάλη πνευματικὴ παράδοση σ' ἓνα ὀρισμένο χῶρο καὶ χρόνο. Στὶς «φυσικὲς» ἐπιστῆμες ἡ πρόοδος στοιχειοθετεῖται κάθε φορὰ ἀπὸ συγκεκριμένους ἀναβαθμούς. Μολονότι δὲν μπορούμε νὰ ζητήσωμε τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἰδίων νόμων καὶ στὶς πνευματικὲς ἐπιστῆμες, ἢ τὸ κάνομε μὲ πολὺ μεγάλη ἐπιφύλαξη καὶ σὲ μερικὲς μόνο ἀπ' αὐτές, εἴμαστε ἀναγκασμένοι ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ δεχθοῦμε καὶ στὴν περιοχὴ τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν μιὰ διεργασία ὠρίμανσης καὶ παρορμήσεων. Ὑστερα ἀπὸ τὶς γενικὲς αὐτὲς παρατηρήσεις δὲν μπορούμε π.χ. νὰ ἀγνοήσωμε τὴν καταλυτικὴ σημασία ποὺ ἄσκησαν οἱ μαθηματικὲς ἐννοιες τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων στὴ σύλληψη τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος. Οἱ μεγάλες ἀνακαλύψεις τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης λίγο πρὶν καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνος ἐπῆρεasan βαθύτατα τὸ εὐαίσθητο πνεῦμα του. Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἀφηρημένη ὑπόσταση τῶν μαθηματικῶν ἐννοιῶν καὶ τὸ ἀπόλυτο ποὺ ἐνυπῆρχε στὴ φύση τῶν ἀριθμῶν ἐπέδρασαν στὴ σύλληψη καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος¹.

1. Πρβλ. E. Frank, *Plato und die sogenannten Pythagoreer*, Tübingen 1962, σ. VII - IX. Αὐτὸ γίνεται ἐμφανέστερο στὸ τελευταῖο στάδιο ἢ στὶς ἀπολήξεις τῆς

Ἄλλὰ ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι μιὰ θεωρητικὴ κατασκευὴ. Πέρα ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη σημασία της γιὰ τὴ φιλοσοφία, ποὺ τὴ δέχεται ἀναντίρρητα ὡς τὸ μέγιστο ἐπίτευγμα τοῦ φιλοσοφικοῦ νοῦ σ' ὅλη τὴν ἱστορία της², ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν ἀπηχεῖ τὴν πνευματικὴ δίψα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὶς τέλειες μορφές καὶ τὶς ἀπόλυτες ἀξίες. Οἱ ἰδέες ἐκπορεύτηκαν ἀπὸ τὴν ἔμφυτη παρόρμηση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς νὰ κατακτήσῃ τὸ ὑψηλὸ καὶ ὑπεριστορικὸ νόημα τοῦ κόσμου³. Ἡ γέννησή τους συνεπῶς προϋποθέτει ἓνα στάδιο σύλληψης καὶ κυοφορίας ὃχι μόνο στὴ μεγάλη ψυχὴ τοῦ γεννήτορά τους ἀλλὰ σὲ μιὰ ὁλόκληρη ἐποχὴ, ποὺ χρονικὰ προηγέθηκε ἀπὸ αὐτόν, στὰ πνευματικὰ της ὅμως δημιουργήματα ἔχει ἐκδηλὰ τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ροπῆς πρὸς τὸ ὑπεραισθητὸ καὶ τὸ ἀπόλυτο. Ὅπως ὅλες οἱ κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ ὀρίζονται ἀπὸ τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο, ὅπου συλλαμβάνονται καὶ γεννιοῦνται, καὶ οἱ ἰδέες τοῦ Πλάτωνος γεννήθηκαν σ' ἓνα ὀρισμένο τόπο, προϋποθέτουν ἓνα ἱστορικὸ παρελθὸν καὶ ἓνα πραγματικὸ παρόν⁴.

Στὴν Ἀθήνα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. συγκλίνουν ὅλα τὰ πνευματικὰ ρεύματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ στοιχειώνεται ἡ ἱστορικὴ κληρονομία τοῦ παρελθόντος. Ἐδῶ, στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, ποὺ μετράει τὰ βήματά του μὲ συνεχεῖς ἀναλαμπές, θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἀνιχνεύσωμε τὸν προἰδεασμὸ τῆς μεγάλης φιλοσοφικῆς σύλληψης τοῦ Πλάτωνος, τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν. Ἀσφαλῶς οἱ πνευματικὲς διεργασίες καὶ ἀναζητήσεις, ποὺ προετοίμασαν τὴ

θεωρίας τῶν ἰδεῶν μέσα στὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος, δηλ. στοὺς ἰδεατοὺς ἀριθμούς. Ἀπὸ τοὺς ἀμέσους διαδόχους τοῦ Πλάτωνος στὴ διεύθυνση τῆς Ἀκαδημίας μποροῦμε ἴσως καλύτερα νὰ παρακολουθήσωμε τὴν κατάληξη τῆς βαθειᾶς μαθηματικῆς παιδείας τοῦ Πλάτωνος.

2. J. H. Randall, *Plato. Dramatist of the Life of Reason*, New York/London 1970, σ. 190.

3. Βλ. G. Patzig, *Platons Ideenlehre, kritisch betrachtet*, «Antike und Abendland» 16 (1970) 113.

4. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ δὲν ἀφορᾷ τὸ πρόβλημα τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν καθαυτὸ, ἀλλὰ μόνο τὴ διερεύνηση, σὲ μιὰ πρώτη μορφή καὶ ὡς ἐρώτημα περισσότερο, τοῦ σημείου ἐπαφῆς τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀδιεξόδου, ὅπως προβάλλεται κυρίως στὸν Εὐριπίδη, μὲ τὴ σωκρατικὴ ζήτησιν περὶ τὰ ἠθικά. Εἶναι ἤδη γνωστὸ ὅτι ἡ ἔρευνα ὡς τώρα ἀνιχνεύει μὲ ἐπιμονὴ τὴν περιοχὴ τῶν «σωκρατικῶν» διαλόγων, γιὰ νὰ βρῇ τὶς ἀφετηρίες τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, ἔξω ἀπὸ τὶς ἐννοιολογικὲς καταβολές τῶν προσωκρατικῶν ποὺ ἐπηρέασαν τὴ σύλληψη τῶν ἰδεῶν. Τὸ ἐρώτημα εἶναι, μήπως τὸ σπουδαιότερο κέντρισμα γιὰ τὴ σύλληψη τῶν ἰδεῶν βρίσκεται ἤδη στὸ χῶρο τῆς Ἀττικῆς καὶ συγκεκριμένα στὴν κατεύθυνση αὐτὴ μᾶς ὑποψιάζουν κάπως οἱ ἐργασίες τοῦ J. Stenzel, *Plato der Erzieher* (mit einer Einführung von K. Gaiser), Hamburg 1961², σ. 55-56, χωρὶς ὅμως νὰ δίνουν σαφὴ διαγραφὴ τοῦ προβλήματος. Πρβλ. G. Martin, *Platons Ideenlehre*, Berlin 1973, σ. 10 ἐπ., ὅπου ἡ ἔρευνα δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῶν «σωκρατικῶν διαλόγων».

σύλληψη τῶν ιδεῶν, ἦταν πολλές καὶ ἀπὸ διαφορετικὲς κατευθύνσεις κέντρισαν τὸ εὐχυμο δέντρο τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας γιὰ νὰ ἀναβλαστήσῃ τὶς ιδέες.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας ἡ θεωρία τῶν ιδεῶν εἶναι τὸ ἐπιγέννημα ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόληξη μιᾶς μακρᾶς πνευματικῆς παράδοσης καὶ μάλιστα ὄχι μόνο φιλοσοφικῆς μετὰ τὴ σημερινὴ ἔννοια. Ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τῶν Πυθαγορείων καὶ τὴν ἀναγωγή τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου σὲ ἀριθμητικὲς ὑποστάσεις⁵, ὡς τὸ *ἔν, οὐλον* καὶ *ἀτρεμές* τοῦ Παρμενίδη⁶ ἢ τὰ *ἄτομα* τοῦ Δημοκρίτου⁷ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη ἔτεινε νὰ δημιουργήσῃ πρότυπα καὶ μιὰ *ἀρχή* τοῦ *κόσμου*⁸, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φθορᾶς καὶ τῆς γένεσης, δηλ. ἀπὸ τὴ νομοτέλεια τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων⁹. Σ' ἓνα δεύτερο στάδιο ἡ φιλοσοφικὴ *ζήτησις* σκόπευε τὴν κατοχύρωση ἠθικῶν ἀξιῶν, γιὰ τὴ ἀναγωγή σὲ ὑπεραισθητὰ καὶ αἰώνια πρότυπα μπορεῖ νὰ προσδώσῃ στίς ἠθικὲς ἀξίες ἐγκυρότητα καὶ ἀποτελεσματικότητα, νὰ αἰτιολογήσῃ συγχρόνως τὰ πρότυπα ποὺ ἐπέβαλλε τὸ μυθικὸ παρελθὸν καὶ νὰ πλάσῃ ὑποδείγματα συμπεριφορᾶς γιὰ τὸ μέλλον.

Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐπὶ πλέον, ποὺ σημάδευαν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ μετὰ τὶς κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις ποὺ προκάλεσαν, ἀφῆσαν τὴ σφραγίδα τῆς ὀριμότητος στίς συνειδήσεις. Τὴν ἔκφραση αὐτῆς τῆς ὀριμότητος βρίσκουμε ἐξ ἀρχῆς στὴν τραγωδίᾳ ὡς τραγικὴ βίωσις τοῦ πνεύματος τῆς ἐλευθερίας,

5. Ἀριστοτ., *Μεταφ.* Α5, 985b 23-986a, κυρίως 986a 1-2: τὰ τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων στοιχεῖα πάντων ὑπέλαβον (δηλ. οἱ Πυθαγόρειοι) εἶναι.

6. DK B 8: ὡς ἀγέννητον ἔόν καὶ ἀνώλεθρόν ἐστιν,
ἐστι γὰρ οὐλομελὲς τε καὶ ἀτρεμές ἢ δ' ἀτέλεστον.

7. DK B 9. Πρβλ. B 125.

8. Ἡ ἔννοια τῆς φύσεως (ἢ τοῦ κόσμου), ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, δηλ. ὡς ἐνστικτο καὶ οὐσία φυσικὴ, ἀλλὰ ὡς σύλληψη τῆς *ὑποκειμένης φύσεως* (Ἀριστ. *Φυσ.* B1, 193a 1 ἐπ.) ἢ ὡς *ἑτερόν τι* συνήργησαν στὴ συνείδηση τοῦ ὅλου ἀλλὰ καὶ τῆς δυσνόστητης οὐσίας τοῦ κόσμου. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸ μῦθο. Βλ. τὴν περισπούδαστη ἐργασία H. Kuhn, *Die wahre Tragödie. Platon als Nachfolger der Tragiker* στὸν τόμο *Das Platonbild* ἐκδ. ἀπὸ τὸν K. Gaiser, Hildesheim 1969, σ. 233 καὶ 244 ἐπ.

9. Ἐξω ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς ἐπακριβώσεις στὸ χῶρο τῆς «προσωκρατικῆς» φιλοσοφίας ἡ ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ὄρων *λόγος*, *κόσμος* καὶ *φύσις* ἀποτελεῖ ἤδη συμπύκνωση οὐσίας καὶ ἀναγωγή σὲ γενικὰ χαρακτηριστικά, π.χ. στὸν Ἡράκλειτο καὶ στὸν Παρμενίδη. Πρβλ. Randall 39. P. Natorp, *Platons Ideenlehre. Eine Einführung in den Idealismus*, Leipzig 1921² (ἀνατυπ. Hamburg 1961), μετάφρ. Μιχ. Τσαμαδοῦ, Ἀθῆναι 1929, σ. 3 (οἱ παραπομπὲς στὴν ἑλλην. μετάφρ.). Παράλληλα ἡ ἀναζήτησις τῆς μορφῆς στὰ ἔργα τῆς Πλαστικῆς μετὰ τὴν ἐνότητα τῶν ἐπὶ μέρους σ' ἓνα ὅλον ὁδηγεῖ στὴν ἀναζήτησις μιᾶς ἰδεατῆς μορφῆς στὴν περιοχὴ τῶν ἐννοιῶν. Πρώτη ἡ τραγωδία προσπαθεῖ νὰ μορφώσῃ ὑπερχρονικὲς ἠθικὲς ἀξίες, συνακόλουθο καὶ αὐτὸ τοῦ *πολιτικοῦ* τοῦ ρόλου.

έπειτα στη Σοφιστική και στην Ίστορία σαν μιὰ νέα διάσταση τῆς ζωῆς, πού κατασταλάζει στο φιλοσοφικό στοχασμό τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Πλάτωνος. Ἡ ἐναγώνια ἀναζήτηση τοῦ Σωκράτη νὰ βρῇ τὸ ἀληθινὸ νόημα τῶν ταλαιπωρημένων ἤδη ἠθικῶν ἐννοιῶν στὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ «συνέχεια» τῆς τραγικῆς ἀπορίας τοῦ Εὐριπίδη : ἢ οὐκ ἀξιόχρεως ὁ θεός; ποῖ τις οὖν ἔτ' ἂν φύγοι¹⁰; Ἡ τραγικὴ συνείδηση τῆς ζωῆς κορυφώνεται τελικὰ στὸν Πλάτωνα μὲ τὴ «φυγὴ» πρὸς τὸν κόσμον τῶν ιδεῶν. Καὶ στὴν τραγωδία καὶ στὴ φιλοσοφία ἡ πορεία εἶναι ὁδυνηρή, γιατί ἡ συνείδηση εἶναι πάσχουσα καὶ τραγικὴ στὴν προσπάθειά της νὰ προσπελάσῃ τὰ ὅρια τῆς αὐτογνωσίας καὶ τῆς ἐγκοσμιότητας τοῦ ἀνθρώπου. Στὴν τραγωδία ἡ πάσχουσα συνείδηση συνθλίβεται ἀνάμεσα στὰ θεῶν νόμιμα (Ἀντιγ. 454) καὶ στὸ βάρος τῆς αὐθαιρεσίας, στὴ φιλοσοφία τὸ πάθος τῶν λόγων (Φίληβ. 15d) θὰ ὁδηγήσῃ στὴν ἐπώδυνη πορεία πάνω ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἐπέκεινα τῆς οὐσίας (Πολ. ΣΤ' 509b)¹¹.

Μέσα ἀπὸ τὴν τραγικὴ συνείδηση, πού κατακτᾷ ὁ ἄνθρωπος στὴ σύγκρουσή του μὲ τὴν κοσμικὴ δικαιοσύνη, ἡ φιλοσοφικὴ ζήτησις τοῦ Σωκράτη ἀνοίγει τὸ δρόμο τῆς αὐτογνωσίας μὲ τὴ συνείδηση τῶν ὁρίων τῆς ἐγκοσμιότητας τοῦ ἀνθρώπου¹². Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὕτῃ ἡ σωκρατικὴ φιλοσοφία

10. Ὁρεστ. 597-8. Μὲ τὴν τραγικὴ ἀπορία συμπορεύεται ἡ καταλυτικὴ ἀμφιβολία καὶ ὁ συνειδησιακὸς ταραγμός. Ἰφ. Ταύρ. 572: πολλὸς ταραγμός ἐν τε τοῖς θεοῖς ἐνὶ καὶ τοῖς βροτείοις. Πρβλ. K. Reinhardt, *Die Sinneskrise bei Euripides* στὸν τόμο Euripides, Darmstadt 1968, σ. 512 ἐπ. (= *Tradition und Geist*, Göttingen 1960). Ἡ ἀττικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ συνέχεια ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπέρβαση τῆς τραγωδίας, ὅπως καὶ αὕτῃ πάλι ἦταν ἡ ἀπόληξη τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῶν Ἰώνων φιλοσόφων. Δὲν ἦταν ὁμως καὶ ὑπέρβαση· ἡ τραγωδία ἀκολούθησε τὴ συνείδηση τῆς φύσεως, ἀλλὰ δὲν τὴν ξεπέρασε, καὶ ἐφθασε στὴν ἀπορία. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ κόσμου ὁδήγησε στὴν τραγικὴ συνείδηση τῆς ζωῆς. Ὁ Εὐριπίδης ἐκφράζει τὸ τελευταῖο ὁδυνηρὸ βίωμα τοῦ διαφωτισμοῦ στὴ σφαῖρα τοῦ τραγικοῦ. Βλ. A. Lesky, *Die griechische Tragödie*, Stuttgart 1964³, σ. 172 ἐπ. Ἰδίως Kuhn 232 ἐπ.

11. Βλ. Reinhardt, *Die Sinneskrise bei Euripides*, 521 ἐπ. Στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. στὰ κείμενα τοῦ λόγου εἶναι ἐμφανὲς ὁ τριγμός καὶ οἱ ρωγμὲς στὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος (Εὐριπίδης, Θουκυδίδης, Σοφιστικὴ, Σωκράτης). Ἡ ἀμφιβολία καὶ ἡ ἀμφισβήτηση ἀπορροφᾶν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ βεβαιότητα τῶν παραδομένων ἀξιῶν τῆς ζωῆς· τελικὰ ἔκαναν πιὸ φανερὸ τὸ ἀδιέξοδο, τὴν ἀπορία. Πρβλ. Σοφ., *Φιλοκτ.* 854. Εὐρ., Ὁρεστ. 395-6, 420-21. Ὁ Σωκράτης βιώνει συνειδητὰ τὴν κρίση τῆς πόλεως, πού σημαίνει καὶ κρίση τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Βλ. W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy* 3, Cambridge 1969, σ. 409 ἐπ. Kuhn 242.

12. Ἡ ζήτησις χαρακτηρίζεται κατ' ἐξοχὴν τὸ φιλοσοφικὸ «τρόπο» τοῦ Σωκράτη, δηλ. τοὺς πρώτους διαλόγους τοῦ Πλάτωνος. Μιὰ ἐρευνα, πού νὰ μᾶς δίνη ὅλες τὶς διαστάσεις καὶ τὶς ἀποχρώσεις αὐτοῦ τοῦ ὁρου στὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία, λείπει ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία. Ὁ ὁρος, καὶ τὸ ρῆμα *ζητεῖν*, εἶναι γνωστὰ στοὺς «Προσωκρατικούς». Ἡ ζήτησις προϋποθέτει ἤδη μιὰ καθαρὴ γνώση, τουλάχιστον τὸ νὰ ξέρῃ κανεὶς αὐτὸ πού

είναι ούσιαστικά ό μετασχηματισμός του προβληματισμού της τραγωδίας εις άλλο γένος. Η προσπάθεια του Σωκράτη να όριοθετήσει το καθαρό περιγράμμα των ήθικων έννοιών με την αναζήτηση του όρου της ούσίας των, πέρα από την παραμορφωτική επίδραση της προσωπικής έμπειρίας, είναι αναμφίβολα μιá εκ-στασις από τον κόσμο των αισθητών. Άλλά την ίδια προσπάθεια αναγωγής σε υπερχρονικές αξίες της ήθικης ζωής είχε επιχειρήσει και ή τραγωδία στο σύνολό της.

Ήδη στους πρώτους πλατωνικούς διαλόγους, που ή έρευνα δικαιολογημένα τους όνομάζει σωκρατικούς, ή από την ούσιαστική τους δομή άπορητικούς¹³, το αντικείμενο της ζητήσεως είναι φανερά ό όρισμός των άμφιλεγόμενων ήθικων έννοιών: στον *Χαρμίδα* ή *έγκράτεια*, στον *Λάχητα* ή *γενναιότης*, στον *Ευθύφρονα* ή *όσιότης* και στον *Ίππία Μείζονα* το *κάλλος*. Έξω όμως από τη θεματολογία των διαλόγων αυτών το κεντρικό πρόβλημα της

ζητεί. Πρβλ. τη δοξογραφική αναφορά στα κριτήρια του Δημοκρίτου: ζητήσεως δέ την έννοιαν κριτήριον (Σεξτ. VII 140). Ο Πλάτων συνοψίζει την παράδοση του όρου επιγραμματικά: περί παντός γάρ μία άρχή, το εἶδέναι πᾶσι ὅτιν ἐστιν ή ζήτησις (Φαῖδρ. 237 b). Εἰδικά για τον Σωκράτη θά μπορούσε κανείς να επισημάνη ότι το άσίγαστο πάθος για τη ζήτησιν της αλήθειας διαποτίζει ολοκληρή τη ζωή του. Δέν δεχόταν π.χ. να τον άθωώσουν στο δικαστήριο με τον όρο μηκέτι ἐν ταύτῃ τῇ ζήτησει (δηλ. τὴν ζήτησιν τῆς αλήθειας) διατρέβειν μηδὲ φιλοσοφεῖν (Ἀπολ. 29c). Η στοιχειοθέτηση της γραφής άσεβείας των κατηγορών του τη ζήτησίν του έχει στόχο: Σωκράτης ἀδικεῖ καὶ περιεργάζεται ζητῶν τὰ τε ὑπὸ γῆς καὶ οὐράνια κλπ. (δ.π. 19b). Πρβλ. δ.π. 23b: περιῶν ζητῶ καὶ ἐρευνῶ κατὰ τὸν θεόν. Τὰ ρήματα ζητεῖν καὶ ἐρωτᾶν εἶναι καθοριστικά για τη φιλοσοφική νοοτροπία του Σωκράτη: *Ευθύφρ.* 7a, 8a, 11a. Ἀπολ. 18b-c, 21b: ἐπὶ ζήτησιν ἐτραπόμην, 41b. *Χαρμ.* 160a: αἱ ζητήσεις τῆς ψυχῆς, *Μέν.* 73d: ἐν γέ τι ζητεῖς κατὰ πάντων, σχετικά με την αναγωγή στην έννοια της ιδέας, και πιο κάτω (75a): οὐ μαρθάνεις ὅτι ζητῶ τὸ ἐπὶ πᾶσιν τούτοις ταυτόν; Καὶ σὶν Ἀριστοτέλῃ ή μνεία του Σωκράτη συνοδεύεται από το ζητεῖν (*Μεταφ.* M4, 1078 b 1 και 24). Καὶ στίς δύο περιπτώσεις ή ζήτησις έχει άφορμή και άφετηρία τὰ ήθικά.

13. Λείπει ακόμη από την πλατωνική βιβλιογραφία μιá έργασία για την καταγωγή, τη φύση και τη χρήση της άπορίας στους πρώιμους και τους μέσους διαλόγους του Πλάτωνος. Η έργασία του G. Graf (*Die sokratische Aporien im Denken Platons*, Winterthur 1963) αναφέρεται σ' ένα μέρος του προβλήματος και αυτό δέν το εξαντλεῖ. Πρβλ. Martin 7 έπ. Όπωςδήποτε ή προβληματική της σωκρατικής άπορίας συνεχίζει τους τραγικούς, με διαλεκτικό χαρακτήρα (πρβλ. *Χαρμ.* 169 c), και σημασιολογικά βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο αναφοράς πρὸς τὰ πράγματα ὅπως και στα νέα έλληνικά: *Μέν.* 80a: Ὡστε μεστὸν άπορίας γεγονέναι (ὁμολογεῖ ὁ Μένων)· πρβλ. και c 9. Από την άποψη της φιλοσοφικής ζητήσεως που έρευνούμε εδώ ὁ Σωκράτης συνεχῶς διαπορεῖ, ζῇ στην άπορία, στο «ὄχι ακόμη» (οὐκ ἔτι: *Πολ.* 338c). Για την τραγωδία ὅμως ή άπορία δηλώνει κυριολεκτικά τὸ ήθικὸ ἀδιέξοδο (ά-πόρος), την τραγική βίωση άντινομικῶν καταστάσεων Βλ. G. Santas, *Socrates Work on Virtue and Knowledge in Plato's Charmides*, στον τόμο *Exegesis and Argument. Studies in Greek Philosophy* (Represented to Gr. Vlastos), Van Gorcum, 1973, σ. 107.

«ἔρευνας» τοῦ Σωκράτη παραμένει ἡ ἠθική, δηλ. ὅπως τὸ καθώρισε ὁ Ἀριστοτέλης: *περὶ τὰ ἠθικά*¹⁴. Ὁ Ross ὀρθὰ βλέπει στὴ θεματικὴ ἐνότητα τῆς περιόδου αὐτῆς τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας (πλατωνικῆς) *the germ of the Theory of ideas is already latent*¹⁵.

Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι βέβαια ὀρθὸ στὴ γενικὴ του διατύπωση, δὲν προχωρεῖ ὅμως γενετικὰ στὴν καταγωγὴ, στὶς ἱστορικὲς διαστρωματώσεις τῆς πνευματικῆς κληρονομίας στὸ χῶρο τῆς Ἀττικῆς, ποὺ ἐπέδρασαν θετικὰ στὴν πορεία τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος μὲ τὴ μορφή τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Πλάτωνος. Τὸ γεγονὸς ὅτι στοὺς πρώτους πλατωνικοὺς διαλόγους ὑποδηλώνεται σπερματικὰ ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν μὲ τὴ σωκρατικὴ προσπάθεια γιὰ τοὺς ὁρισμούς, μᾶς παρακινεῖ νὰ ἐρευνήσωμε, μήπως ἡ διάθεση αὐτὴ τοῦ Σωκράτη ξεκινάει καὶ ἔχει τὴν ἀφορμὴ της σὲ μιὰ γενικώτερη πνευματικὴ ἀπορητικὴ διαστρωμάτωση καὶ ἐκφράζει τὸ καταστάλαγμα καὶ τὴν ἀπόληξη τῆς τραγικῆς συνείδησης καὶ ἀπορίας. Στὴν τραγωδίᾳ βέβαια δὲνμποροῦσαν νὰ γίνουν «θεωρητικὲς» συζητήσεις καὶ νὰ ὁρισθοῦν οἱ ἠθικὲς ἀξίες ποὺ δέσποζαν στὰ τραγικὰ δρώμενα. Σ' ὅλη τὴν τραγωδίᾳ, καὶ ἰδιαίτερα στὸν Εὐριπίδη, εἶναι φανερὴ ἡ ταραχὴ ἀπὸ τὴν ἀμφίστομη ἐννοια μερικῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Ἡ τραγικὴ ἀμφιβολία τοῦ Εὐριπίδη σὲ σύγκριση μὲ τὴ βεβαιότητα καὶ τὴν ἰσορροπία τοῦ Σοφοκλῆ ἔχει τὸ ὁμολογὸ της στὸν Σωκράτη¹⁶. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ οἱ σωκρατικοὶ διάλογοι εἶναι τὸ μεταβατικὸ στάδιο, ὁ χῶρος ὀρίμανσης τοῦ πνευματικοῦ σπόρου τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν.

Ἡ τραγωδίᾳ μὲ τὴν τραγικὴ διάσταση ποὺ εἶχε προσδώσει στὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀγωνία της γιὰ τὴν προβληματικότητα τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν ρίχνει τὸν πνευματικὸ σπόρο στὸν ἀγρὸ τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος γιὰ νὰ τὸν κυοφορήσῃ ὁ σωκρατικὸς διάλογος. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ ἀνιχνευτικὰ

14. 16 *Μεταφ.* 987 b 1: *Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικά πραγματευομένου περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐθέν.* Πρβλ. στὸ ἴδιο ἔργο: M4 1078 b 17: *Σωκράτους δὲ περὶ τὰς ἠθικάς ἀρετάς πραγματευομένου καὶ περὶ τούτων ὀρίζεσθαι καθόλου ζητοῦντος πρώτον.* Ἀκριβῶς ὁ ὁρισμὸς καὶ ἡ ἀπόδειξις χαρακτηρίζουν τὶς ἐννοίες τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ καθόλου. Ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ πιὸ κάτω (δ.π. 1078 b 30) ὅτι ὁ Σωκράτης μὲ τὸ ὀρίζεσθαι δὲν προχώρησε στὸ χωρισμὸ τῶν αἰσθητῶν ἀπὸ τὰ μὴ αἰσθητά, ἀλλὰ τὸν ἀπασχόλησαν μόνο μερικὲς κύριες ἀφηρημένες ἐννοίες ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς ἠθικῆς. E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Darmstadt 1961⁶, II 1, 107. Natorp 410.

15. D. Ross, *Platos Theory of Ideas*, Oxford 1951 (ἀνατύπ. 1971), σ. 11.

16. Ὡστόσο στὴ νηφάλια «ἀττικὴ» ἰσορροπία τοῦ Σοφοκλῆ ὑποβάσκει ἤδη ἡ τραγικὴ ἀπορία μιᾶς προβληματικῆς ἠθικῆς: *Φιλοκτ.* 854: *ἄπορον ἐστὶ καὶ τοῖς συνετοῖς ἰδεῖν τὸ πρακτέον.* Τὸ ἴδιο ἀσφαλῶς ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν αἰσχύλεια τραγικὴ μάσκα, βλ. Kuhn 235 ἐπ.

ἡ ἐξέταση τῆς πορείας τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν ἀπὸ τὴν τραγωδία ὡς τοὺς σωκρατικούς διαλόγους. Τὰ σπέρματα αὐτὰ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν εἶναι ἐμφανέστερα στὸν *Λάχητα* (191e), ὅπως παρατήρησε ἤδη ὁ Ross: *πειρῶ εἰπεῖν πρῶτον τί ὄν ἐν πᾶσι τούτοις ταυτόν ἐστιν*¹⁷. Ἡ ἱστορική συνέχεια τῶν ἐννοιῶν ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῶν σωκρατικῶν διαλόγων, δηλ. τὴν ἐξέταση καὶ τὴ διακρίβωση τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν. Εἶναι βέβαια γνωστὸ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ σήμερα ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴν ἔρευνα ὅτι τὸ ἀντικείμενο τῶν διαλόγων αὐτῶν εἶναι τὰ ἠθικὰ προβλήματα¹⁸. Ἡ τομὴ ὅμως ποὺ γίνεται τώρα ἀπὸ τὸν Σωκράτη εἶναι κυριολεκτικὰ καίρια. Τὸ ἠθικὸ ἐνέργημα συνδέεται πρώτη φορά μετὰ τὴ γνώση, γίνεται γνωσιολογικό. Ἡ ἀρετὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῆς, δηλ. ψυχικῆς παρόρμησης, ἀλλὰ συνειδητὴ ἐνέργεια ποὺ προϋποθέτει τὴ γνώση καὶ τὴ λογικὴ ἀποδοχὴ τοῦ πράττοντος¹⁹. Ἀμεσώτερη συνέχεια τῆς προσπάθειας αὐτῆς γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν γενικῶν χαρακτηριστικῶν μιᾶς ἐννοίας καὶ τὴν ἀναγωγή τους σὲ μιὰ γενικὴ ἐννοια, περιεκτικὴ ὅλου τοῦ φάσματος τῶν ιδιοτήτων τῆς ὡς ὅλον καὶ καθόλου βρίσκουμε στὸν *Μένωνα* (72d 7 ἐπ.): *ἐν γέ τι εἶδος αὐτὸν ἅπασαι ἔχουσιν δι' ὃ εἰσιν ἀρεταί, εἰς ὃ καλῶς πονεῖ ἔχει ἀποβλέψαντα τὸν ἀποκρινόμενον τῷ ἐρωτῆσαντι ἐκεῖνο δηλῶσαι, ὃ τυγχάνει οὕσα ἀρετὴ*²⁰. Ἡ προσπάθεια τῆς ζητήσεως ἀφορᾷ τὴν ἐννοια τῆς ἀρετῆς, βρίσκεται δηλ. μέσα στὸ πλαίσιο ποὺ καθόρισε ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτη, περὶ τὰ ἠθικά. Ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νὰ ἀναχθῇ πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους, ἀπὸ τὰ καθ' ἕκαστα, στὸ καθόλου μιᾶς

17. Ross 11

18. Ross 11 : it is a practical interest.

19. *Λάχ.* 190b-c: *τὸ εἰδέναι ὅ,τι ποτ' ἐστὶν ἀρετὴ· εἰ γὰρ ποὺ μὴδ' ἀρετὴν εἰδῆμεν τὸ παράπαν ὅ,τι ποτὲ τυγχάνει ὄν, τίς ἂν τρόπον τούτου σύμβουλοι γενοίμεθ' ἂν ὁτῶν, ὅπως ἂν αὐτὸ κάλλιστα κτήσαιο;* Ross 15. Πρβλ. *Φαῖδ.* 104e 1, 102c 1.

20. Στούς πρώτους διαλόγους τοῦ ὁ Πλάτων, ὅταν ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορά στὰ εἶδη ὡς σταθερὲς τῆς ἀρετῆς, μεταχειρίζεται τὰ ρήματα *βλέπειν*, *ἀποβλέπειν* (*Εὐθύφρ.* 6 d-e. *Μέν.* 72 c. *Κρατ.* 389 c-d), γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀντίθεση τῶν φαινομένων πρὸς τὰ εἶδη. Πρβλ. καὶ στὸ *Φαῖδ.* 79a, ὅπου γίνεται σαφὴς ὁ χωρισμὸς τῶν ὄντων: *δύο εἶδη τῶν ὄντων, τὸ μὲν ὁρατόν, τὸ δὲ αἰδέεσθαι*. Τὰ πρῶτα (ὁρατά) εἶναι προσιτά μετὰ τὴν αἴσθησι (τὸ δι' αἰσθήσεως σκοπεῖν τι), τὰ ἄλλα νῦν ἢ τῷ διανοίας λογισμῷ. Ἡ ψυχὴ καθ' αὐτὴν σκοπεῖ (79 c) γιὰ νὰ ἀναχθῇ πάνω ἀπὸ τὰ αἰσθητά. Ἀπὸ τὸ στάδιο αὐτὸ καὶ στὸ ἐξῆς ὁ Πλάτων μεταχειρίζεται τὰ ρήματα *καθορᾶν*, *θεωρεῖν*, *θεᾶσθαι* γιὰ τὴ νοητικώτερη σύλληψη τῶν ιδεῶν: *Φαῖδρ.* 247e, *Συμπ.* 211d. *Πολ.* 526e. Τέλος τὸ ρῆμα *συνορᾶν* εἰσάγει στὸ χῶρο τῆς διαλεκτικῆς σύλληψης τῶν ιδεῶν (*Φαῖδρ.* 265 c. Πρβλ. τὸ γνωστὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ διαλεκτικοῦ ὡς *συνοπτικοῦ* (*Πολ.* 537c.) Βλ. J. Stenzel, *Studien zur Entwicklung der platonischen Dialektik von Sokrates zu Aristoteles*, Stuttgart 1961³, σ. 62. Derbolav, *The Philosophical Origins of Plato's Theory of Ideas*. AGPh 54 (1972) 7 σημ. 29, ὅπου ὅλη ἡ προβληματικὴ αὐτοῦ τοῦ θέματος μετὰ καλὴ τεκμηρίωση ἀπὸ τὰ κείμενα.

έννοιας, στην ουσία της και στο αναλλοίωτο που στηρίζει τη διάρκειά της αλλά και το κύρος της. Έπειδή όμως οι ήθικες αξίες δεν επιβάλλονται με τη βία ή την υλική δύναμη, πράγματα άλλωστε που του λείπουν παντελώς, και δεν θα είχαν στην περίπτωση αυτή κανένα ήθικό κύρος, επιδιώκει να στηρίξει την έγκυρότητα και την αλήθεια των έννοιων στη γνώση και με τη γνώση, δηλ. διαλεκτικά. Αυτό που είναι συνεπώς (αυτό το καλόν *ὅ,τι ἐστὶ*, *Ἰππ. Μ.* 286d, ή 298b 1: *τὸ καλὸν ὃ ἔστιν*), ανεξάρτητα από τη βούλησή μας ή τη σχέση του προς τὰ ἐπιμέρους. Τὸ καθόλου των σωκρατικῶν έννοιων έχει κοινότητα ιδιοτήτων με ὅλα τὰ ὁμοειδῆ²¹.

Τρία λοιπὸν στοιχεῖα στοὺς πρώιμους πλατωνικοὺς διαλόγους προῖδεάζουν τὴ γένεση των ἰδεῶν: 1. ἡ ἀνάπτυξη τῆς μορφῆς που ἔχει ἤδη στὰ χρόνια τοῦ Σωκράτη ἐντυπωσιακὴ παρουσία στὴν Ἀθήνα με τὰ ἔργα τῆς Πλαστικῆς. 2. Ἡ έννοια τῆς ἐνότητας, που ἐντείνει τὴν ἐκφραση μιᾶς βασικῆς ἀρχῆς γιὰ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ξεκίνησε ἀπὸ τὰ μονολεκτικὰ στοιχεῖα, πέρασε ἀπὸ τὴ μαθηματικὴ ἀφαίρεση των Πυθαγορείων στὸ ἐν των Ἑλεατῶν καὶ τὸ *ἄτομον* τοῦ Δημοκρίτου, γιὰ νὰ κρυσταλλωθῇ στὴν ἰδέα τοῦ Πλάτωνος καὶ στὸ σχῆμα *εἶδος-μορφή* τοῦ Ἀριστοτέλη. 3. Ἡ ἐνότητα τῆς έννοιας, που θὰ ὠριμάσῃ στὶς έννοιες τοῦ ὁρισμοῦ καὶ τοῦ καθόλου (*ὁρίζειν-καθόλου*) με τὴ σωκρατικὴ *ζήτηση*. Ἡ προσπάθεια τῆς τραγωδίας νὰ καθορίσῃ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης εὐθύνης καὶ τῆς θείας βούλησης προλογίζει τὸν καθορισμὸ καὶ τὴν αὐστηρὴ συνοχὴ τῆς έννοιας καὶ τὸ νόημα τοῦ κατηγορήματος. Τὴν ἴδια προσπάθεια βρίσκουμε νὰ συνεχίζεται καὶ στοὺς πρώτους πλατωνικοὺς διαλόγους, τοὺς «σωκρατικούς», με κεντρικὸ πρόβλημα τὸ ήθικὸ, δηλ. τὴ διακρίβωση τοῦ πρακτέου²².

Οἱ ἐπακτικοὶ λόγοι καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καθόλου τοῦ Σωκράτη ἦταν ἀποτελεσμα μιᾶς *ζητήσεως*, που ἀνέλαβε πρῶτος αὐτὸς ὡς τότε²³, γιὰ νὰ ἀναλύσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ *ήθικὰς ἀρετὰς*, (ἢ ἀπλῶς *περὶ τὰ ήθικά*, *Μεταφ. Α* 4,

21. *Ἰππίας Μ.* 300 b 2: *τὸ κοινὸν τοῦτο, ὃ καὶ ἀμφοτέραις αὐταῖς* (δηλ. *τῇ ὄψει καὶ τῇ ἀκοῇ*) *ἔπεστι κοινῇ καὶ ἐκατέρᾳ ἰδίᾳ*. Patzig 116. Ross 17.

22. Ἡ ἐνότητα τῆς έννοιας καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ σκέπτεσθαι χαρακτηρίζουν στὴν πρώτη γραμμὴ τοὺς σωκρατικούς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, δηλ. τὰ ἔργα που βρίσκονται, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς μορφῆς καὶ τοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου, πιὸ κοντὰ στὴν τραγωδία. Ἡ σωκρατικὴ *ζήτηση*, που δεσπάζει στοὺς διαλόγους αὐτοὺς, συνεχίζει τὴν τραγικὴ ἀπορία. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς γνωστικῆς κατηγορίας ἡ σωκρατικὴ *ζήτηση* εἶναι ἡ συνέχεια τῆς ἀπορητικῆς «φιλοσοφίας» τοῦ Εὐριπίδη. Ἡ ἀμφισβήτηση καὶ ἡ κραυγὴ ἀγωνίας που σημαδεύουν τὸ στοχασμὸ τοῦ τραγικοῦ μεταστοιχειώνονται με τὸν αἰχμηρὸ διάλογο στὸ στόμα τοῦ Σωκράτη σὲ ἀκατάπαυστη ἐλεγκτικὴ διάθεση τῆς *κοινῆς δόξης* καὶ ἀναζήτηση τῆς οὐσίας.

23. *Μεταφ. Μ* 4, 1078 b 18: *καὶ περὶ τούτων* (sc. *τῶν ήθικῶν ἀρετῶν*) *ὁρίζεσθαι καθόλου ζητοῦντος πρώτου* —b 28: *δύο γὰρ ἔστιν ᾧ τις ἂν ἀποδώῃ Σωκράτει δικαίως, τοὺς τ' ἐπακτικούς λόγους καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καθόλου*.

987 b 1). Ἀλλὰ ἂν αὐτὴ ἡ διαπίστωση ἰσχύη γιὰ τὸ καθολικὸ σῶμα τῆς τραγικῆς ποίησης, παρουσιάζει ἔνταση καὶ ἑξάρση κυρίως στὸν Εὐριπίδη, τὸν κατ' ἐξοχὴν τραγικὸ ἀλλὰ καὶ ἠθικὸν ποιητὴ. Αὐτὸ ἄλλωστε γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῆς τραγωδίας νὰ ὑψώσῃ ἠθικὰ ὑποδείγματα χρηστῆς πράξεως ἀντλώντας βέβαια ἀπὸ τὸ μυθικὸ παρελθὸν ἀλλὰ ἔχοντας μπροστὰ τῆς τὸ ζωντανὸ σῶμα τῆς πολιτείας. Ὁ χαρακτήρας τῆς τραγωδίας ἦταν βασικὰ καὶ οὐσιαστικὰ πολιτικὸς δηλ. ἠθικός. Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο ἀσχολίας ὅμως δὲν προκύπτει τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα, γιατί αὐτὸ θὰ ἐξαρτηθῇ καὶ θὰ εἶναι ἀνάλογο μὲ τὴ μέθοδο ποὺ θὰ προσπελάσωμε τὸ ἀντικείμενο. Ἀπὸ τίς ἰδεατὲς μορφές - ὑποδείγματα τῆς τραγωδίας ὡς τίς ἰδέες - παραδείγματα τοῦ Πλάτωνος ὁ δρόμος περνάει ἀπὸ τοὺς «σωκρατικοὺς» ζητητικοὺς διαλόγους τοῦ *τί ἐστίν*, δηλ. ἀπὸ τὴν προσπάθεια τοῦ Σωκράτη νὰ ὀριοθετήσῃ τίς ἔννοιες. Τὸν χαρακτήρα τῆς μεταβατικότητος ἀπὸ τίς ἀπόλυτες ἠθικὲς ἔννοιες τῆς τραγωδίας πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος τὸν ἐντοπίζομε κυρίως στοὺς πρώτους πλατωνικοὺς διαλόγους. Ἡ διαγραφὴ τῶν «χαρακτήρων» καὶ ἡ ἔννοια τοῦ *ὀρίζεσθαι*, προδιαγράφουν τὴν ἔννοια τοῦ *καθόλου*. Στοὺς μέσους διαλόγους διατηρεῖται βέβαια ἔντονο τὸ τραγικὸ στοιχεῖο - ὕφος, ὅπως ἄλλωστε σ' ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος. Ὡστόσο ἡ ἀναγωγὴ τοῦ κόσμου σὲ μιὰ ὕψιστη καὶ ἰδεατὴ εἰκόνα - παράδειγμα εἶναι τώρα τὸ ἐπώδυνο ἔργο καὶ γι' αὐτὸ θὰ εἶναι χαρμόσυνο καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ὄριο τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ πνευματικῆς κατὰκτησης βεβαιωμένη²⁴.

Ἄν ὀρίζωμε τὴν πρώτη συγγραφικὴ περίοδο τοῦ Πλάτωνος πρὶν ἀπὸ τὸ πρῶτο ταξίδι του στὴν Κάτω Ἰταλία (387/6 π.Χ.), τότε ἡ συμβολὴ καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς σωκρατικῆς ἠθικῆς διδασκαλίας ἀποκτᾷ μεγαλύτερη σημασία γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ τὴ σύλληψη πλατωνικῶν ἰδεῶν. Δηλ. προτοῦ δεχθῇ ὁ Πλάτων τὴν αποφασιστικὴν πράγματι ἐπίδραση τῶν Πυθαγορείων τῆς Κ. Ἰταλίας εἶχε ἤδη δέσει μέσα του ὁ πρῶτος πυρήνας τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὴν ἐπαγωγικὴ διδασκαλία καὶ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Σωκράτη. Ἔτσι ὁ δρόμος ποὺ βάδισε ὁ Πλάτων γιὰ νὰ καταλήξῃ στὶς ἰδέες δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται σὰν ἀποτέλεσμα «τοῦ πάθους τῆς νεότητός του καὶ συνάμα

24. Ἡ μορφή τοῦ Σωκράτη, αἰνιγματικὴ καὶ φλεγόμενη ἀπὸ τὸ πάθος τῆς ζητήσεως (Ἀπολ. 23 1: *περιῶν ζητῶ καὶ ἐρευνῶ κατὰ τὸν θεόν*· πρβλ. *Μέν.* 75α κ.ά.) ὀρίζει τὸ ὄριο ἀνάμεσα στὸ ἐπώδυνο βίωμα τῆς τραγωδίας καὶ στὸ ἀμήχανο κάλλος τῶν ἰδεῶν. Ἡ διὰ μιμήσεως ἡδονή, ποὺ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν τραγωδίαν, ἀναβαθμίζεται στὴ φιλοσοφία σὲ ἀμήχανον ἡδονὴν μὲ τὴ θέαση τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὴν ψυχὴ. Αὐτὸ τὸ διάμεσο ἀνάμεσα στὴν τραγωδίαν καὶ στὸν Πλάτωνα καταυγάζει ἡ μορφή τοῦ Σωκράτη μὲ τὴν ἐσωτερικὴ τῆς ἀκτινοβολία καὶ πολυειδία (Συμπ. 218d) M. J. O'Brien, *The Socratic Paradoxes and the Greek Mind*, Chapel Hill 1967, σ. 22 ἐπ.

όλης της πίκρας από τις πολλαπλές απογοητεύσεις του»²⁵, αλλά ως «συνειδητή» και φυσική απόληξη της φιλοσοφικής του αναζήτησης. Ἡ «κατεύθυνση» αὐτή ήταν συνέχεια τῆς σωκρατικῆς ζητήσεως περὶ τὰ ἠθικά²⁶. Αὐτὸ ἰσχύει ὅμως μόνο στὸ πρῶτο στάδιο καὶ εἰδικὰ στὴν ἀντιμετώπιση καὶ στὴ σύλληψη τῆς ιδέας ἠθικῶν ἐννοιῶν²⁷. Ἡ ἀναζήτηση ἀπὸ τὴν τραγωδία ἀντικειμενικὰ ἀπόλυτων ἠθικῶν ἐννοιῶν κατοχυρωμένων ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη αὐθαιρεσία, ὠδήγησε τὸν Σωκράτη στὴν προσπάθεια νὰ θέσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ θέμα τοῦ ὀρισμοῦ τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν. Στὴν πνευματικὴ ζωὴ συνεπῶς ὑπῆρχε ἤδη ἓνας προῖδεασμός, μιὰ τάση ἀνολοκλήρωτη, τὸ μήνυμα καὶ ἡ ζύμη μιᾶς νέας ἐποχῆς. Στὴν «ἀτμόσφαιρα» τῆς Ἀθήνας αἰωρεῖται ὁ γόνος μιᾶς πνευματικῆς σύλληψης, συνέργεια καὶ ἀποτέλεσμα τοῦ τραγικοῦ ἀπορητικοῦ λόγου καὶ τῆς σωκρατικῆς ζητήσεως^{27α}. Ὁ Πλάτων ἐνωτίσθηκε τῇ σωκρατικῇ ζήτησιν ἀσφαλῶς βαθύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους μαθητὲς τοῦ παράξενου ἐκείνου δασκάλου καὶ μὲ τὴ βίωση τοῦ βακχικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἔκανε τὴν ἐπώδυνη πορεία ὡς τὸν ὑπερουράνιο τόπο τῶν ιδεῶν.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Σωκράτη βέβαια γιὰ τὰ ἠθικά εἶναι γνωστὸ ὅτι ἔχει ἀφετηρία τῇ νοσοῦσαν πόλιν του, τὴν πολιτικὴ παρακμὴ τῆς Ἀθήνας. Τὸ πρόβλημα καὶ στὴν τραγωδίᾳ καὶ στὴν ἀναζήτηση τοῦ Σωκράτη εἶναι σὲ ἑκτασὴ καὶ σὲ βάθος ἀνθρωπολογικὸ μὲ ὅλο τὸ φιλοσοφικὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ ὄρου, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὴ συνέχειά της, τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία²⁸. Ἡ σωκρατικὴ ζήτησις περὶ τὰ ἠθικά, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἱστορικῆς συνέχειας τῶν ιδεῶν, ἀποτελεῖ προέκταση καὶ μεταφορὰ στὴ σφαῖρα τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἠθικοῦ ἀδιέξοδου τῆς τραγωδίας, δηλ. τῆς τραγικῆς ἀ-πορίας, πὺ κορυφώνεται στὸν ἰδιότυπο φιλοσοφικὸ προβληματισμὸ τοῦ Εὐριπίδη. Ἀπὸ τὴν ἀ-πορία τοῦ Ὀρέστη τί χρή με δρᾶν; (Ὀρεστ.

25. R. Böhme, *Vom Sokrates zur Ideenlehre*, Bern 1959, σ. 106.

26. Βλ. J. von Arnim IV: «Ἡ πρώτη σειρὰ τῶν σωκρατικῶν ἔργων χαρακτηρίζεται σίγουρα ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῶν ἠθικῶν ἀπόψεων, πὺ ἦταν διαδεδομένες στὸ λαὸ καὶ ἀντιπροσωπεύονταν ἀπὸ ἄλλους φιλοσόφους... Τὰ πρῶτα αὐτὰ ἔργα sind Prolegomena der Ideenlehre». Πρβλ. Böhme 7 σημ. 4.

27. Ἡ πρώτη καὶ ἀρχικὴ φάση τῆς θεωρίας τῶν ιδεῶν ἔχει τὴν ἀφετηρία της, ὅπως εἶναι ἤδη γνωστὸ, στὶς ἠθικὲς ἐννοιες τῶν σωκρατικῶν διαλόγων. Ἀργότερα στὶς ιδέες γίνεται ἡ ἀναφορὰ ὅλων τῶν αἰσθητῶν καὶ καταλήγουν στοὺς ἰδεατοὺς ἀριθμούς. Βλ. Natorp 1β'.

27α. Kuhn 246: die Vertiefung einer grundlegenden Ansicht, die Reifung eines beherrschenden Gedankens.

28. Βλ. P. Friedländer, *Platon. Seinswahrheit und Lebenswirklichkeit*, Berlin 1954², τόμ. 1, σ. 4, ἐπ. I. N. Θεοδωρακόπουλος, *Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα*, Ἀθῆναι 1970⁵, σ. 69 ἐπ. Martin 11.

596), τὸ ἐρώτημα συνεχίζεται καὶ τίθεται ἀπὸ τὸν Σωκράτη: *Ποῖόν τινα χρὴ εἶναι τὸν ἄνδρα;* (*Γοργ.* 487e)²⁹. Ὅπως εἶναι γνωστὸ ὁ Σωκράτης ἦταν ὁ πιὸ συνειδητὸς ἀκροατὴς τοῦ τραγικοῦ λόγου καὶ ὁ περισσότερο συγκλονισμένος θεατὴς ἀπὸ τὰ τραγικὰ δρώμενα³⁰, ἀλλὰ πέρα ἀπὸ αὐτὰ ἴσως πρῶτος αὐτὸς καὶ καλύτερα ἐνωτίσθηκε τὴν ἀ-πορία τῆς τραγικῆς συνείδησης, δηλ. τὸ ἠθικὸ ἀδιέξοδο πὺρ σήμαινε καὶ ὑποδήλωνε κάτω ἀπὸ τὴν τραγικὴ (ἢ τὴν κωμικὴ) μάσκα ὁ τραγικὸς ποιητής. Τὸ πρόβλημα ἦταν καίριο καὶ κρίσιμο. Ὁ Σωκράτης τὸ ἔθεσε δραματικὰ στὴ συζήτησή του μὲ τὸν ἀλαζόνα Πῶλο στὸν *Γοργία*: οὐ πάνυ σμικρὰ ὄντα, ἀλλὰ σχεδὸν τι ταῦτα περὶ ὧν εἰδέναι τε κάλλιστον μὴ εἰδέναι τε αἰσχιστον³¹. Δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ μιὰ διαφορὰ ἀνάμεσα σὲ πρόσωπα ἀλλὰ γιὰ δυὸ διαφορετικὲς μορφές τοῦ ὑπάρχειν³². Τὸ νέο στοιχεῖο, πὺρ προβάλλει μὲ τὴ σωκρατικὴ ἐπιμονή, εἶναι ἡ σύνθεσις τοῦ ἠθικοῦ ἐνεργήματος, δηλ. τῆς πράξεως μὲ τὴ γνώση (τὸ εἰδέναι), καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς σύνθεσης αὐτῆς εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἠθικὸς βίος ἢ τὸ δικαίως ζῆν, ἐνῶ ἡ ἔλλειψή τους προδικάζει τὸν ἀδικον βίον καὶ τὸ τοῦ κρείσσονος συμφέρον³³. Τὸ πάθος αὐτὸ τοῦ Σωκράτη εἶναι τὸ συγκλονιστικὸ ἐπιμύθιο τῆς τραγικῆς ἀ-πορίας μετουσιωμένο τώρα στὴ γλῶσσα τῆς φιλοσοφίας.

Στὴν τραγωδία δὲν ἔχομε βέβαια τὴ λογικὴ θεμελίωσις τῶν ἠθικῶν ἐνεργημάτων. Αὐτὸ θὰ ἦταν ἀντίθετο ἄλλωστε στὴ φύση τοῦ ποιητικοῦ λόγου, πὺρ δὲν αἰτιολογεῖ ἀλλὰ ἀπλῶς ἐκ-θέτει καὶ ἐξ-ίσταται. Οἱ ἠθικὲς ἀξίες προβάλλονται στὴν τραγωδία ἐνισχυμένες μὲ τὸ καθολικὸ κῦρος, ὡς κοινῶς ἀποδεκτές. Τὸ κῦρος αὐτὸ ἀρύονται ἀπὸ τὴν καθολικότητα, τὴν κοινὴ ἀποδοχή τους καὶ τὴ χρονικὴ διάρκειά. Ἐξυπακούουν καὶ προϋποθέτουν τὴ «λογικὴ» βάσανο ἀπὸ τὴν κοινὴ καὶ μακραίωνη ἐμπειρία, ἀπὸ τὴ σφραγίδα τοῦ χρόνου. Ἡ ἠθικὴ ἐπιταγὴ στὴν *Ἀντιγόνη* τοῦ Σοφοκλῆ, ὡς θεϊκὸς ἄγραφος νόμος, ἀντλεῖ τὸ κῦρος της ἀπὸ τὸ χρόνο ἄρα καὶ τὴν ἐπιδοκιμασία

29. Βλ. Kuhn 233

30. Ἡ παράδοσις θέλει τὸν Σωκράτη στενὸ φίλο τοῦ Εὐριπίδη, ἀπὸ τὸ ἴδιο πνευματικὸ «γένος» τοῦ ἀμφισβητίας. Δὲν εἶναι τυχαῖο, ἀντίθετα πολὺ εὐστοχα τοὺς ἔνωσε ἡ παράδοσις μὲ στενὴν φιλίαν: ὁ ἀμφισβητίας καὶ ὁ σαρकाστής τῶν «ἠθικῶν» ἀξιών μιᾶς αὐτάρεσκης κοινωνίας βρῆκε συμπορευτὴ τὸν τραγικὸ τῆς ἀμφισβήτησης τῶν θείων καὶ τοῦ ἀφηρωισμοῦ τοῦ παρελθόντος. Διογ. Λαέρτ., 2,19.

31. Πρβλ. Böhme 26

32. Πρβλ. Kuhn 236

33. Ὁ Σωκράτης, ἔχει συνείδησις πόσο «μόνος» ξεκινάει στὸν ἀγῶνα του περὶ τὰ ἠθικά: *Γοργ.* 521d: *Οἶμαι μετ' ὀλίγων Ἀθηναίων, ἵνα μὴ εἶπω μόνος, ἐπιχειρεῖν τῇ ὡς ἀληθῶς πολιτικῇ τέχνῃ καὶ πράττειν τὰ πολιτικὰ μόνος τῶν νῦν.* Πρβλ. *Ἐπιστ. Ζ'* 326a. Βλ. Böhme 107. Kuhn 237.

τῶν θεῶν³⁴. Τὸ δίκαιο ἀποκτᾷ τὴν ἐγκυρότητα ἀπὸ τὴν ἀναφορά του στὸ παρελθὸν καὶ τὴν κοινὴ ἀποδοχή, ἔτσι ὥστε νὰ σχηματίζεται τελικὰ ἓνα ὑπόδειγμα ἠθικῆς συμπεριφορᾶς καὶ πράξεως, κάτι σὰν τὴν ιδέα τοῦ δικαίου ἢ τοῦ ἠθικοῦ χρέους³⁵. Ἡ ἀναγωγή ἄλλωστε αὐτῶν τῶν ἀξιῶν σὲ γενικὲς καὶ ἀφηρημένες ἐννοιες μᾶς ὁδηγεῖ στὸ καθόλου, πὺν ἀπέδωσε ὁ Ἀριστοτέλης στὴν ποίηση καὶ εἰδικὰ στὴν τραγωδία, ἀφοῦ γι' αὐτὸν αὐτὴ ἡ τελευταία μορφή τοῦ ποιητικοῦ λόγου ἀντιπροσωπεύει καὶ τὴν ὑψιστὴ ἀκμή του. Γι' αὐτὸ ἔμμεσα προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ τραγωδία ἐνέχει κυρίως τὸ καθόλου σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ τίς ἄλλες μορφές τοῦ ποιητικοῦ λόγου.

Ἀλλὰ στὴν τραγωδία βρίσκουμε καὶ ἓνα ἄλλο βασικὸ στοιχεῖο, πὺν προλογίζει τὴ σωκρατικὴ αὐτογνωσία καὶ αὐτοσυνείδηση: ἡ ἄγνοια καὶ στὴν τραγωδία εἶναι πηγὴ καὶ αἰτία τῆς ἁμαρτίας, π.χ. στὸν *Οἰδίποδα τύραννο*, ὅπου στὴν ἀφετηρία τῆς πορείας πὺν καταλήγει στὴν (αὐτο)-καταστροφὴ βρίσκεται πραγματικὰ ἡ ἄγνοια. Στὴν τραγωδία ὅμως ἡ ἄγνοια δὲν σχετίζεται μὲ προβλήματα συνειδησιακά, ἀλλὰ εἶναι περισσότερο προέκταση τῆς συσκότισης πὺν φέρνουν τὰ πάθη στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ καὶ στὸ νοῦ. Ἡ διάκριση αὐτὴ εἶναι ἀπαραίτητη, γιατί διαφορετικὰ κινδυνεύουμε νὰ δώσουμε στὴν τραγικὴ ἄγνοια χαρακτηρισμοὺς πὺν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν τραγικὴ διάσταση τῆς ζωῆς. Ἡ σωκρατικὴ ἄγνοια εἶναι ἤδη τὸ οὐσιαστικώτερο βῆμα τῆς αὐτογνωσίας καὶ συνδέεται μὲ τὴ συνείδηση ὀριακῶν καταστάσεων, δηλ. τὴ σύγκριση μὲ τὴν ἀπόλυτὴ γνῶση πὺν ἐνσαρκώνει ἡ ἐννοια τοῦ θεοῦ. Ὁ Σωκράτης ἀρχίζει τὴν *ζήτησιν* μὲ τὴ συνείδηση τῆς ἀγνοίας³⁶. Ἡ τραγωδία δίνει τὸ μέτρο καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προσωπικῆς ἀγνοίας στὴν πρακτικὴ ζωὴ, πὺν ὁδηγεῖ στὴν τύφλωση καὶ στὴν αὐθαιρεσία, στὴν *ὑβριν*. Ἡ ἄγνοια στοὺς σωκρατικοὺς διαλόγους ὁδηγεῖ καὶ αὐτὴ στὴν *ὑβριν* ἀλλὰ ἀπὸ διαφορετικὸ δρόμο: ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τῆς οὐσίας τῆς ζωῆς πὺν συγκεφαλαιώνεται στὴ φιλοσοφία, δηλ. τὴν ἀληθινὴ γνῶση. Στὴν τραγωδία ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνει στὴ φιλοσοφία σφάλλει: στὴν πρώτη περίπτωσις ὁ ἄνθρωπος λογοδοτεῖ μᾶλλον στὸ θεό, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἀπέναντι στὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις ἡ κοινότητα τελικὰ δέχεται τὸν

34. R.Hirzel, *Ἄγραφος Νόμος*, «Abh. d. Kön. sachs. Ges. d. Wiss., philos. - hist. Kl.» 20 (Leipzig 1903), ἀρ. 1. Βλ. πρόσφατα στὸν τόμο *Exegesis and Argument*, σ. 70-104: *Was there a Concept of ἄγραφος νόμος in Classical Greece?* ἀπὸ τὸν M. Oswald, ὅπου γίνεται ἀνασκόπηση τῆς ἐρευνας καὶ προωθεῖται ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὅρου.

35. Πρβλ. Hirzel 96: ein Keim der griechischen Ethik. Ostwald 74, σημ. 13. Frank VIII.

36. Ἀπολ. 21d: σοφώτερος εἶναι, ὅτι ἂ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶμαι εἰδέναι. Πρβλ. Gauthrie 3

κλονισμό καὶ ἀπὸ τὸν ἀμαρτάνοντα καὶ ἀπὸ τὸν σφάλλοντα. Ἡ αὐτογνωσία εἶναι κατάκτηση τῆς φιλοσοφίας, μολονότι ἡ ἔλλειψή της ὑποδηλώνεται ἤδη στὴν τραγωδία ὡς ἄγνοια περιστατικῶν ἢ καταστάσεων, ποὺ ἀφοροῦν ἅμεσα τὸν ἑαυτό μας καὶ τὴ μοῖρα μας (*Οἰδίπους τύραννος*). Αἴτημα αὐτογνωσίας μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀληθινῆς γνώσης δὲν προβάλλεται στὴν τραγωδία. Ἡ ἄγνοια συνεπῶς τοῦ Οἰδίποδα ἔχει ἓνα διαφορετικὸ νόημα ἀπὸ τὴν ἐνσυνείδητη ὁμολογία τοῦ Σωκράτη ὅτι *οὐδὲν οἶδα*, γιατί ἡ φράση αὕτῃ τῆς σωκρατικῆς ἀγνοίας προϋποθέτει τὸ οὐσιαστικὸ πρῶτο μέρος *ἐν οἶδα*, δηλ. τὴν ἐπώδυνη συνείδηση τῶν ὀρίων τοῦ ἀνθρώπου σὲ σχέση μὲ τὸ θεό.

Ὡστόσο ὁ *Οἰδίπους τύραννος* παραμένει τὸ θεατρικὸ πρόπλασμα μιᾶς πράξεως αὐτογνωσίας. Στὴ μορφή τοῦ τραγικοῦ αὐτοῦ ἥρωα ἡ ἄγνοια ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν προγονικὴ ἐνοχὴ καὶ δὲν ἔχει τὴ βάση της στὴν προσωπικὴ εὐθύνη, δὲν ὀρίζει ἐπομένως τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς τραγικῆς συνείδησης τῆς ζωῆς ὁ Σωκράτης καὶ περισσότερο ὁ Πλάτων εἶναι τραγικότερα πρόσωπα, ἀκριβῶς γιατί ἔχουν βαθύτερη ἐπίγνωση τῆς τραγικῆς οὐσίας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου³⁷. Ἡ γνώση στὴ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτη ἔχει καὶ ἓνα ἀκόμη οὐσιαστικὸ γνώρισμα: εἶναι συγχρόνως ἠθικὴ ἀνάταση πρὸς τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, γίνεται ἠθικὴ πράξη³⁸. Ἔτσι στὸ Σωκράτη οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴ γνώση τῆς ἀλήθειας εἶναι σὲ ἓνα μεγάλο μέρος καὶ προϋποθέσεις ἠθικῆς. Ὁ δρόμος πρὸς τὴς πλατωνικὰς ἰδέας πέρασε ἀναγκαστικά, δηλ. φύσει ἀπὸ τὴ σωκρατικὴ ζήτησιν τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἀναγωγὴ τους στὴν περιοχὴ τοῦ καθόλου. Ἡ ἀναζήτησις τελείων ὑποδειγμάτων καὶ τοῦ *ὄρου οὐσίας* σὲ κάθε ἔννοια ὁδήγησαν στὴν ἐκκόλαψη τῶν πλατωνικῶν μορφῶν.

Ἡ τραγωδία κατῴρθωσε νὰ ἐπακριβώσῃ παραδείγματα ἠθικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ὑψηλοῦ ἠθους. Μὲ τὴς «ὑποδειγματικὰς» τραγικὰς μορφὰς ποὺ ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τὰ τραγικὰ πάθη ἔχει καλλιεργήσει ἤδη βαθειὰ τὸ ἔδαφος καὶ ἔχει σπείρει τὰ σπέρματα ἐννοιῶν στὴν περιοχὴ τῆς ἠθικῆς, ὥστε μὲ τὴν ἐπακτικὴ μέθοδο καὶ τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ Σωκράτη νὰ ἀναβλάστῃ ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος. Ὁ παραδειγματικὸς χαρακτήρας τῶν ἰδεῶν προϋποθέτει τὸ παραδειγματικὸ-ὑποδειγματικὸ ἦθος τῶν τραγικῶν ἡρώων καὶ τὴν προσπάθεια τῶν τραγικῶν ποιητῶν νὰ διαμορφώσουν ἀσφαλεῖς καὶ βέβαιες ἀξίες ἠθικῆς ζωῆς³⁹. Ἡ ἀναζήτησις αὐτῶν τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν μὲ κύρος ἀπόλυτο καὶ διαχρονικὸ γίνεται μὲ τὴν ἀναγωγὴ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ μύθου στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον, ἄρα προσλαμβάνει μιὰ ὑπερχρονικὴ ἰσχὺ καὶ τείνει νὰ φθάσῃ στὸν ἰδεατὸ χῶρον τοῦ αἰώνιου καὶ ἀναλ-

37. Πρβλ. Kuhn 241

38. Πρβλ. Patzig 125

39. Βλ. Patzig 114

λοίωτου. Ἡ ἀναγωγή αὐτὴ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ μύθου στὸ ὑπερχρονικὸ εἶναι ἐμφανέστερη στὸν Σοφοκλῆ (στὴν *Ἀντιγόνη* καὶ στὸν *Οἰδίποδα τύραννον*). Ἡ «ιδέα» τοῦ ἀγράφου νόμου προβάλλει ὡς ἀντικειμενικώτατη ἀξία, συνεπῶς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ γνώμη μας, τὶς παραστάσεις μας ἢ τὶς σκέψεις μας. Μὲ τὴν ἀκαθόριστη μάλιστα ἀναγωγή τοῦ ἀγράφου νόμου (οὐδεὶς οἶδε ἐξ ὅτου *φάνη*, 457) στὸ παρελθὸν βγαίνει σχεδὸν ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων ἄρα καὶ τῶν φθαρτῶν, συνάπτεται μὲ τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο (θεῶν νόμιμα, 454-5) καὶ κερδίζει ἔτσι αἰώνιο κύρος (οὐ γάρ τι νῦν γε καὶ χθές, ἀλλ' αἰεὶ ποτε ζῇ ταῦτα, 456-7). Ἀπὸ τὴ συνάρτηση αὐτὴ μὲ τὸ θεϊκὸ καὶ τὸ ἄχρονο ὁ νόμος ἀποκτᾷ βεβαιότητα (*ἄγραπτα καὶ ἀσφαλῆ*). Τὴν «πραγματικότητα» λοιπὸν τοῦ νόμου καθορίζει ἡ ἀναγωγή του σ' ἓνα χῶρον ἔξω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, σχεδὸν καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ χρόνο, σ' ἓνα κόσμον ἰδεατό. Τὸ κύρος του ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴ θεϊκὴ βούληση (θεῶν νόμιμα) καὶ εἶναι τόσο πιὸ πολὺ πραγματικὸς ὅσο περισσότερο εἶναι ἰδεατός, δηλ. πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη αὐθαιρεσία.

Ἡ ἀντιστοιχία τῆς μορφῆς αὐτοῦ τοῦ ἀγράφου νόμου γιὰ τὸν σεβασμὸ τῶν νεκρῶν μὲ τὶς ιδέες τοῦ Πλάτωνος εἶναι λογική. Ἡ ἰδέα δίνει τὴν ὑπόστασιν στὸ πρᾶγμα ποὺ εἶναι ἀπείκασμά της. Ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀντιστοιχίας πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ στὴ σωκρατικὴ *ζήτησιν περὶ τὰ ἠθικά*. Ἀλλὰ ὁ Σωκράτης ἄλλαξε ριζικὰ καὶ τὸν τρόπο τῆς ἀναζήτησης. Δὲν δέχεται τίποτε τελειωμένο ὁριστικά, ἀνατρέπει τὴν κοινὴ ἀντίληψιν, τὴν τόσο φθαρμένη ἄλλωστε ἀπὸ τὶς αὐθαιρέσεις τῶν ἰσχυρῶν ἢ τῶν σοφιστῶν, καὶ θέτει τὸ καίριο ἐρώτημα: τί ἐστίν; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἀκριβῶς καθώρισε καὶ τὴ μέθοδο τῆς σωκρατικῆς *ζητήσεως* μὲ τὴν ἐπιστροφὴν στὶς «ρίζες», δηλ. ἐπανατοποθετεῖ ἐξυπαρχῆς τὰ πράγματα (-έννοιες) καὶ ζητεῖ νὰ ὀρίσῃ τὸ περιεχόμενό τους καὶ τὰ ἀκριβῆ ὁριά τους. Ἡ *ζήτησις* εἶναι εὐθεΐα καὶ ἀφορᾷ ἠθικὰς ἐννοιες καὶ προβλήματα: *ἡμᾶς αὐτοὺς* θὰ ἰσχυρισθῇ ὁ Σωκράτης, δηλ. τὰ ἠθικά προβλήματα ποὺ ἀφοροῦν τὸ ἠθικὸ ἐνέργημα, τὴν πολιτικὴν ζωὴν μας (μὲ τὴν πρώτην σημασίαν της) καὶ ὄχι τὰ *ἡμέτερα*, δηλ. τὰ διακοσμητικὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς μας⁴⁰. Μὲ τὴν *ζήτησιν* αὐτὴν προχωρεῖ ἐπαγωγικὰ καὶ ὀρίζει τὶς ἠθικὰς ἐννοιες: δικαιοσύνη, ἀνδρεία, ὁσιότης κλπ. Ἄλλωστε ἡ ἐμφανέστερη ὑποδήλωση τῶν ἰδεῶν ὑπάρχει ἀναντίρρητα στὸν *Μένωνα*, ὅπου τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαλόγου εἶναι ἀκριβῶς ἡ «ιδέα» τῆς ἀρετῆς, δηλ. *περὶ τὰ ἠθικά*. Αὐτὴ ἡ πρώτη φάσις τῆς ἀναγωγῆς (ἢ ἀναβαθμοῦ) γιὰ τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν φέρνει ἐντονα τὴν σφραγίδα τῆς ἀναζήτησης ἀπολύτων ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ ἀποτελεῖ, ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ἀντικειμένου, συνέχεια καὶ συμπλήρωμα τῆς ἀπορίας τῶν τραγικῶν καὶ ἐξαιρετικῶν τοῦ

40. Βλ. Natorp 6.

Εὐριπίδη. Μὲ τὴν τυπικὴ αὐτὴ ἀρχὴ τοῦ σωκρατικοῦ διαλόγου συναρτᾶται ἡ πραγματικὴ ἀφετηρία τῶν ἰδεῶν, δηλ. μὲ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἀκριβῆ γνῶση τῶν ἐννοιῶν καὶ συγκεκριμένα τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν. Ἀλλὰ ἡ ἀναζήτησις καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν ἐννοιῶν προϋποθέτει ἀφαίρεση ἀπὸ τὴ δέσμευση τοῦ συγκεκριμένου καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, ἀπαιτεῖ μιὰ πνευματικὴ «δράση», τὴ θέαση τῆς ψυχῆς, τὴ δύναμή της νὰ ἀποδεσμεύεται ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ ἐπὶ μέρους. Αὐτὴ πάλι εἶναι ἀναγκασμένη νὰ εὐρύνη τὴν ἐποπτικὴ της ἱκανότητα σὲ πολλὰ ἀντικείμενα, ὥστε ἀπὸ τὴν πολλαπλότητα τῶν ἐπιμέρους νὰ ἀναχθῇ σ' ἓνα κοινὸ κατηγορούμενο. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς στὴν ἀνηφορικὴ πορεία τῶν μέσων πλατωνικῶν διαλόγων.

TRAGISCHE APORIA UND SOKRATISCHE ZETESIS DIE TRAGÖDIE ALS VORSTUFE DER IDEENKONZEPTION PLATONS

Zusammenfassung.

1. Es ist der Forschung heute verhältnismäßig gut bekannt, was von den Vorsokratikern, den Sophisten und den Pythagoreern, also von der vorsokratischen philosophischen Tradition in Platons Denken reflektiert wurde und sein Philosophieren beeinflusst hat. Obwohl Platons Beziehung zu seinen Vorläufern, vor allem zu den Vorsokratikern und den Sophisten, d.h. zu der sogenannten griechischen Aufklärung, uns nach wie vor Interpretationsprobleme und in gewisser Hinsicht methodische Schwierigkeiten bietet, befindet man sich im Allgemeinen, durch die Beiträge der letzten fünfzig Jahre in der Platon-Literatur, auf festen Boden. Gewiß für einige Probleme und Fragen der platonischen Philosophie selbst gibt es noch keine endgültige Antworten. Diejenigen Aspekte aber in Platons Leben und Werk, welche philosophiegeschichtlich mit einer vorplatonischen oder zeitgenössischen geistigen Strömung im Zusammenhang stehen, sind hinreichend erforscht.

2. Zweifellos hat die platonische Philosophie das Merkmal, aus der Synthese verschiedenartiger geistigen Elemente ein umfassendes Ideal menschlicher Existenz zu entwerfen. Diese geistigen Elemente leiten sich aus fast allen geistigen Strömungen Griechenlands her. Die Einflüsse aber, die Platon aus der tragischen Konzeption der Welt übernommen hat, sind in sein

Werk so innig eingeschmolzen, daß sie kaum noch herauszulösen sind. Man muß doch festhalten, daß schon vor Platon in Athen bestimmte geistige Züge eine Reife erlangt haben; ihr Anteil an der philosophischen Entfaltung Platons tritt schon früh, d.h. in seine Frühdialogen, zutage. Es war vor allem die attische Tragödie, in der die griechische Geistesgeschichte einen ersten Höhepunkt erreichte. Mit dem sich in ihr aussprechenden tragischen Bewußtsein hat sich Platon schon früh auseinandergesetzt und sich davon beeinflussen lassen, und zwar offenbar ohne sich dessen stets bewußt zu sein. (Hierin die Arbeiten von H. Kuhn, *Die wahre Tragödie. Platon als Nachfolger der Tragiker*, J.H. Randall, *Plato, Dramatist of the Life of Reason*).

Man hat versucht, die verschiedenen Züge der platonischen Philosophie näher zu bestimmen. Wenn es auch sehr schwer sein wird, hier zu eindeutigen Ergebnissen zu kommen, so bleibt es doch für eine philosophiegeschichtliche Untersuchung ein wichtiges Problem, diese attischen Wurzeln im Werk und Denken Platons schärfer zu erfassen. H. Kuhn (aa0. 231) hat die kritische Frage gestellt, ob eine Beziehung zwischen Tragödie und Platons Philosophie verständlich sein könnte. Er sieht die griechische Tragödie als die geschichtliche Voraussetzung der platonischen Philosophie in dreifacher Weise: (a) als die Entfaltung einer antithetischen Schau der Wirklichkeit, (b) als die Lösung des durch das Leid entstandenen Problems und schließlich, (c) als die Vertiefung des menschlichen Selbstbewußtseins. Daß Platons Ideenkonzeption aber etwas mit der Tragödie verbindet, kommt für ihn nicht in Frage. Ähnlich auch bei P. Natorp, J. Moreaux und D. Ross.

3. So unverständlich es auf den ersten Blick erscheinen mag: Nach fast zwei Jahrhunderten intensiver Platonsforschung ist die Frage nach einem möglichen Zusammenhang zwischen Platons Ideenkonzeption und der attischen Tragödie in einer ernsten Weise bisher noch nicht gestellt. Ich halte es für durchaus wahrscheinlich, daß der geistesgeschichtliche Hintergrund des platonischen Begriffes der *ἰδέα* schon potentiell in der Vorstellung des «Wirklichen» bzw. in der Vorstellung der ethischen Begriffen in der Tragödie zu suchen ist.

Es entspricht dem Wesen von Platons philosophischen Denkens, gerade den «Ausgangspunkt» bzw. den historischen Boden zu suchen, auf dem Platons Konzeption der Ideen sich herausgebildet hat. Als Bewußtsein menschlichen Schicksals bzw. Elends, wie auch seiner Glückseligkeit bezeichnen Tragödie und platonische Philosophie nicht zwei einander ablösende Phasen, sondern eine im innersten identische Zielsetzung, nämlich die «Idee» des Menschlichen in einer unaufhörlichen Spannung bzw. Einigkeit mit dem Göttlichen, d.h. dem Idealem, so daß es schwierig ist, sich die zweite

ohne die erste vorzustellen. Im Blick auf diese Gedankenlinie wird wiederum zu zeigen sein, daß Platons Ideenlehre eine Tendenz darstellt, die in der Tragödie, und zwar in der Vorstellung der ethischen Begriffe, keimhaft angelegt ist und zu ihrem folgerichtigen Ergebnis hinführt. Aus dem Selbstbewußtsein, und der daraus folgenden ἀπορία («Ausweg») des Menschen im tragischen Handeln wird Platons «Flucht nach den Ideen» verständlich; nach dem tragischen «Was soll ich tun?» ist das philosophische Fragen des Sokrates «Was ist das Gute?» d.h. Platons Hinweg zur Idee zu erfassen. Dieser neue Weg erklärt sich auch aus der ζήτησις der Sokrates, nämlich aus dem Versuch Sokrates, Schritt für Schritt die ethischen Begriffe zu bestimmen.

4. Meine Absicht war also, die Beziehung zwischen Tragödie und Platons Begriff der ἰδέαι zu untersuchen. Die Frage, ob zwischen der tragischen Vorstellung der Welt bzw. des «Wirklichen» und Idealen und Platons Konzeption der Ideen eine Beziehung besteht, stellt uns vor einigen schwierigen Aufgaben. Die Untersuchung wird den Ursprung der Ideen nicht in den sogenannten sokratischen Logoi suchen—das ist der Forschung schon bekannt—, sondern im attischen geistigen Erbe, und zwar in der Tragödie. Was der Begriff ἰδέα in seiner eigenen Gesetzlichkeit, Ursprünglichkeit und lebendigen Triebkraft ausdrückt und feststellt, wird eben durch die Tragödie vorbereitet und in der tragischen ἀπορία dargestellt; vielmehr daß solche Gedanken damals in der Luft schwebten und in verschiedenen Formen berührt wurden. Der Weg zur Ideenwelt Platons ging von der tragischen ἀπορία zur sokratischen ζήτησις durch. So ist Platons «Entdeckung» der Ideenwelt in der Tat eine Fortsetzung bzw. ein Aufhören des tragischen d.i. dichterischen Schauens der Welt.

Wenn das versucht wird, so wird nicht der Anspruch erhoben, Platons Philosophie aus der Tragödie allein abzuleiten, sondern es wird nur untersucht in wie weit seine Ideenwelt, d.h. die Konzeption der ἰδέαι vom Tragischen, beeinflußt worden ist.

Athen

B. A. Kyrkos